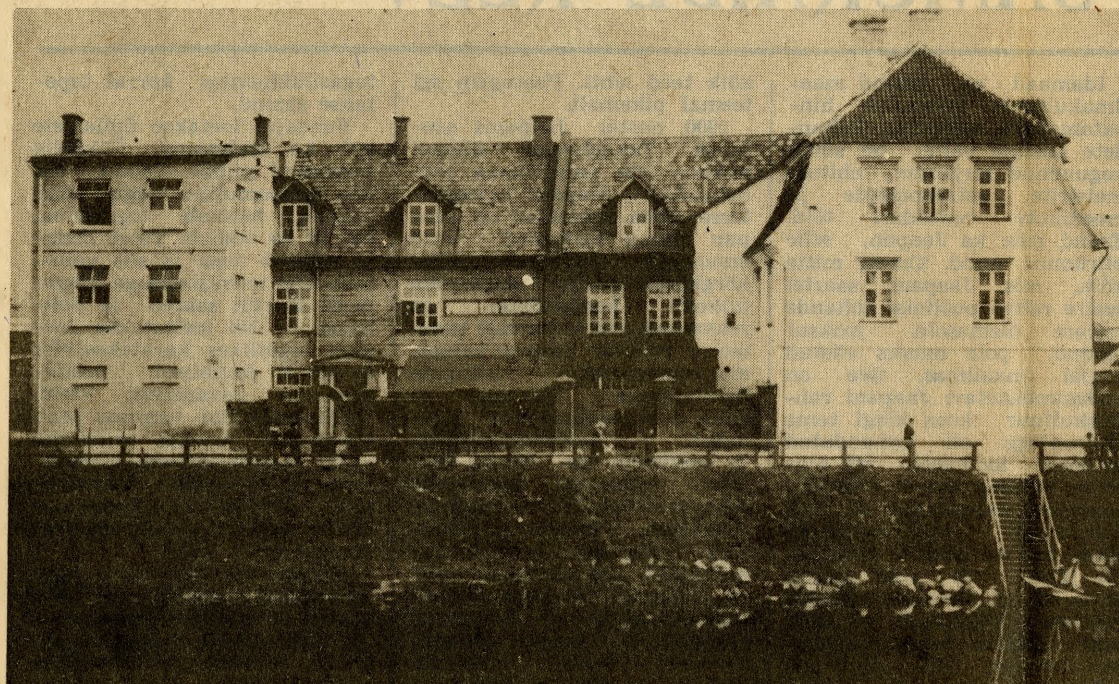

OLNUST OLEVALE

Ülejõe vana koolimaja — A. H. Tammsaare romaani «Tõde ja õigus» järgi tuntuks saanud Mauruse koolina.

TÄHTSÜNDMUS EESTI HARIDUSLOOS

100 aastat tagasi, 1884. aasta jaanuaris, alustas Tartu tegevust Hugo Treffneri eraõppeasutus — ainulaadsemaid keskkooli XIX sajandi lõpu ja XX sajandi alguse haridusloos.

Kõnealuse kooli loomine oli otseselt seotud kapitalismi arenemise ning rahvusliku liikumisega Eestis. Nende protsesside mõjul kasvas talurahva seas huvi saada paremat haridust. Järjest rohkem maapoisid hakkas püüdlema keskkoolidesse. Paraku oli sellal talupoegade tee keskkooli juurde üsna vaeviline. Majanduslike võimaluste piiratus ja baltisaksa ringkondade vaenulik suhtumine talurahva haridustaotlustesse veeretaski teele hulganisti takistusi. Üheks suuremaks oli iganenud seisuslik haridussüsteem. Emakeelne ja madalatasemeline rahvakool ei andnud piisavat ettevalmistust saksa keelses keskkoolis õppimiseks. Liiatigi oli keskkooli asutusi napilt ning needki vähesed paiknesid ainult suuremates linnades. 1881. aastal õppis Eesti poeglaste-gümnaasiumides, reaalkoolides ja erakeskkoolides ühtekokku vaid 267 talupojaseisu-

sest kasvandikku. Talupoegade suurt üldarvu silmas pidades oli see mõistagi tühine osa.

Niisuguses olukorras oli ühe uue erakooli loomine, eeskätt talurahva haridusvajaduste paremaks rahuldamiseks, progressiivne, ajastu praktilistest nõuetest väljakasvanud samm. Kooli asus rajama eesti rahvusliku liikumise demokraatliku suuna tegelane Hugo Treffner.

Esimese katse kooli asutamiseks oli Treffner teinud 1882. aastal. Ta sai siis Tartu õpperingkonna kuraatorilt parun Stackelbergilt eitava vastuse. Järgmine pöördumine kooliülemuste poole oli tulemusrikkam. 7. (19.) detsembril 1883 andis uus kuraator Kapustin Treffnerile loa avada 3-klassiline II järgu poeglastekool.

6. (18.) jaanuaril 1884 avaldas Treffner ajalehes «Valgus» järgmist:

UUE KOOLI ALGAMISE KUULUTUS

«Tartu koolikonna kuratori nõukogu poolt on 7. Detsembril minule ametlikult lubatud kolme klassilist kooli, kuuendama, wiitendama ja neljandama gümnaasiumi

klassiga (Sexta, Quinta, Quarta) Tartu linna asutada.

Minu kolmeklassilise kooli asutamiseks on mind koolide suur puudus, kõiksugu takistused, mis meie rahva lastele sarnaste koolidesse sisseastumist võimatumaks teevad, ja südamekik soov juhtinud, ilma iga wahepidamata, kodumaa laste waimu ja hinge haridust seal jõudumööda edendada, kus see senni mitte veel ei ole tarwilikul määral sündinud.

Kooli programm käib kõigis õpetustes Tartu koolikonna klassika gümnaasiumi kuuen-dama, wiitendama ja neljandama klassiga ühte...

Kooli vastuõtmine. Peale linna koolide kasvandikude saavad ka maalt paremate Eesti- ja Wene kihelkonna koolide õppijad vastu wõetud ja on see kool meie kodumaal esimene, kus kihelkonna kooli paremad kasvandikud, ilma et neile tarwis oleks enne gümnaasiumi astumist, wõera keelte õppimise pärast, mitu aastat teistes koolides käia, otsekohe teel klassika gümnaasiumidele ette walmistud saavad, sest selleks antakse nendele, kes Saksa- ja Wene-keeles puudulikud on, tarwi-

tust mööda eratundisi ehk tehakse abiklass.

Kooli vastuõtmise katsumine on 9. ja 10. Jaanuaril aastal 1884. Kooli alguspäew saab katsumise korral nime-tatud.

Tarwilikud tunnistused. 1. ristmise täht, 2. wiimane koolitunnistus ja 3. rõuge panemise täht.

Kooli maksud. Kooli raha on alamas klassis 30 rubla, keskmises 35 ja ülernas klassis 40 rubla poole aasta eest.

Need kasvandikud, kes koolis ka ülespidamist soowi-wad, maksawad poole aasta kohta kooli, söögi ja korteri raha kokku 110 rubla.»

Treffneri algatus leidis elavat vastukaja. Esimese tegevusaasta lõpul oli koolis 65, viis aastat hiljem, 1889. aastal juba 340 õpilast. Erinevalt teistest selleaegsetest keskkoolidest oli Treffneri eraõppeasutus algusest peale põhiliselt talupojaseisusest ja eesti rahvusest õpilaskonnaga kool ning etendas seetõttu asendamatu osa keskkoolide levikus eestlaste hulgas. Tema õpilaste hulka pääses kõrvuti taluperemeeste ja maaharilaste poegade ka kehvemate vanemate lapsi, kellele Treffner tegi soodustusi õppemaksu ja pensionitasu maksimisel. Muudes õppeasutustes keskkoolide saamiseks polnud neil vähimaidki väljawaateid. Peale eestlaste õppis Treffneri eraõppeasutuses aga ka venelasi, sakslasi, juute, lätlasi, poolakaid ja muudest rahvustest noormehi.

Õppekeeleks oli esialgu saksa keel, mis pidi kergendada kasvandike ettevalmistamist gümnaasiumi vanematesse klassidesse astumiseks. Saksa õppekeele koolile oli Treffneril hõlpsam leida ka õpetajaid ning muretseda õpikuid. Pealegi peeti tollal saksa keelt keskkoolide õppekeeleks. Mõte eestikeelsest gümnaasiumist polnud veel küps.

Kool rajatud, hakkas Treffner astuma samme, et järkjärgult avada vanemaid klasse ning muuta õppeasutus täielikuks gümnaasiumiks. Püüdes võita võimude poolehoidu, kehtestas ta 1889. aastal, varem kui nõudis seadus, oma koolis venekeelse õppetöö. Oiguse reorganiseerida kool 8-klassiliseks täieliku gümnaasiumikursusega I järgu õppeasutuseks sai ta 1890. aastal. Esimene lend lõpetas 1891. aastal. Eragümnaasiumi nimetus ja õigused anti Treffneri eraõppeasutusele aga alles 1907. aastal.

Esimestel tegevusaastatel asus Treffneri kool Raekoja (praegu 1. Mai) ja Kroonuaia (Komsomoli) tänavas üüri-ruumides. 1886. aasta sügisest sai asukohaks Hobuse tänavas maja nr. 2. Sinna jäidi kuni 1919. aasta veebruarini. Kõnealune hoone (vt. fotol) hävis sõjatules 1941. aastal. Selles Ülejõe vana koolimajas — A. H. Tammsaare romaani «Tõde ja õigus» kaudu on see kirjan-duslikult tuntud Mauruse kooli nime all — õppis aastate jooksul enam kui 1000 poissi, kellest 380 jõudis abituriumi ning sai pärast lõpueksameid (algul mõne kroonugümnaasiumi juures, hiljem kohapeal) küpsustunnistuse. Koolihoone asukoht praeguses Tammsaare pargis, jalakäijate silla juurest vähem kui 100 m ujula poole, ootab väarikat tähistust.

Treffneri eraõppeasutuse selles koolihoones õppinute hulgas olid pärastised kirjani-kud Andres Alver, Anton Hansen Tammsaare, Juhan Liiv, Jaan Lintrop, Otto Münther ja Friedebert Tuglas, keeleteadlane Johannes Volde-mar Veski, arstiteadlane Juhan Ennulo, Feliks Lepp, Siegfried Talvik, Voldemar Vadi ja Albert Valdes, täppis-teadlased Jaan Sarv ja Taavet Rootsmäe, loodusteadlane Aleksander Audova, veterinaariateadlane Ferdinand Laja, muusikategelane Jaan Tamm, kunstnik Jaan Koort ning paljud teised nimekad kultuuritegelased.

Kooli kasvandikke võttis osa ka revolutsioonilisest liikumisest. Julius Eduard Sõrmusest kujunes Euroopa ulatuses tuntud revolutsionäär ja viiulikunstnik. Aastail 1903—1904 võtsid treffneristid Villem Maasik, Mihhail Polevoi, Sergei Sirokogorov, Friedebert Tuglas ja veel mitmed teised osa Tartu keskkooliõpilaste sotsiaal-demokraatliku ringi «Võitlus» tegevusest. Treffneri eraõppeasutuses õppisid samuti tulevased Koduõja-aegsed Punaarmee komandörid Karl Tikk ja Eduard Teiter ning revolutsioonilise töölisliikumise tegelased kodanlikus Eestis Kristjan Jalak, Paul Keerdo ja Ferdinand Nurmberg.

1919. aastal sai Treffneri eragümnaasium endale Rüütli (praegu 21. Juuni) tänavas endise Tartu Aleksandri Gümnaasiumi hoone ning oma perre ligikaudu 400 selle kooli eestlasest õpilast. Tema tegevuses algas uus ajajärk, mis nõuab omaette käsitlemist.